

Redactioneel

Deze aflevering van Spiegel sluit de zevende jaargang van het "tijdschrift voor onderzoek en ontwikkeling op het terrein van de didactiek van het moedertaalonderwijs en van de opleiding tot leraar in de moedertaal" af. Een symbolische gebeurtenis: tijd voor een moment van reflectie? Dan zou men bijvoorbeeld kunnen vragen: "Geven die zeven jaargangen, dik 2000 pagina's, nu in Nederland en Vlaanderen zicht op, wat Rope 1989, in de franstalige landen, voor "La didactique du français langue maternelle" ziet als, "une discipline en émergence"?" Wie in kwantitatieve zin Ropes databasis voor haar boeiende analyse van de "aspects socio-institutionnelle" als vergelijkingspunt neemt, durft de vraag nauwelijks te stellen. Zij maakte voor haar onderzoek o.a. namelijk gebruik van de *Inventaire analytique des recherches en didactique du français langue maternelle dans les pays francophones de 1970 à 1984* die Gilles Gagné met collega's dit jaar hebben gepubliceerd (Gagné/Sprenger-Charolles/Lazure/Rope 1989): een inventaris van niet minder dan "712 articles (...) publiés (...) dans des revues diverses spécialisées, par plus de 400 auteurs de statuts divers." Zelfs als de Spiegel-redactie erin slaagt nog acht nieuwe jaargangen van de omvang tot nu toe, te vullen - en waarom zou ze niet? -, dan nog zal de helft van dat aantal artikelen niet gehaald worden. (Even aangenomen dat alle Spiegelbijdragen binnen de door Gagné et al. gehanteerde criteria voor moedertaaldidactisch onderzoek vallen. En: Spiegel is natuurlijk niet het enige blad in Vlaanderen en Nederland waarin moedertaaldidactische onderzoeksbijdragen verschijnen.)

Maar bij 'een vak in opkomst' gaat het kennelijk gelukkig niet (alleen) om omvang (van produktie). Ropes analyse laat duidelijk zien, dat de institutionele omstandigheden - denk voor het gemak maar even aan de aard, omvang en richting van geldstromen - en het intellectuele klimaat - zeg maar de verhouding tussen de didactiek en, wat Rope noemt, de moederdiscipline, i.c. vooral taal- maar ook letterkunde en de verwante disciplines, zoals bijvoorbeeld toegepaste taalkunde, onderwijskunde en psychologie - een heel wat belangrijker rol spelen. Ook in de Frankrijk lijkt de strijd op het "champ de la DFLM" zich dan toe te spitsen op de eigenstandigheid van, in eerste instantie, het (school)vak moedertaal: de 'moederdiscipline' wil bijvoorbeeld, uitgaande van haar 'actuele (onderzoeks)agenda' de inhoud van het vak, vooral in termen van onderwerpen, bepalen; de verwante disciplines willen - ook alweer gedreven door eigen belangen als: een deel van de 'markt' voor toetsconstructie, toegang tot de docentenopleidingen en tot de 'verzorgingsstructuur' - vooral voorschrijven welke activiteiten georganiseerd moeten worden. In zo'n constellatie lijkt er voor de docenten niet veel anders op te zitten dan uitvoeren; voor de leerlingen: consumeren. De vakdidactiek zorgt voor de 'smeerolie'.

Op grond waarvan komt Rope nu toch tot de conclusie dat de onderwijswerkelijkheid zich kennelijk niet (helemaal) aldus laat modelleren; dat er (ook) sprake is van eigenstandigheid, voor het schoolvak, voor een vakdidactiek en voor vakdidactisch onderzoek?

"A la lumière des indices socio-institutionnels que nos investigations nous ont permis d'observer, nous avons conclu à la constitution d'un milieu spécifique.

Sur le plan intellectuel nous avons pu constater que les disciplines-mères et les disciplines connexes ne peuvent en elles-mêmes résoudre *les énigmes que pose la situation didactique*. Or, nous constatons que des données empiriques, des avancées théoriques internes au champ de la didactique permettent de penser que l'on s'achemine vers une spécialisation du champ qui est en voie de constituer *ses propres problématiques, d'élaborer ses propres concepts, de s'auto-nomiser*. Nous pouvons donc affirmer qu'il se conjugue des facteurs intellectuels et des facteurs sociaux. En ce sens, nous pouvons parler de discipline en émergence." (ib., 44; cursivering toegevoegd)

"Onttraadseling van betekenissen" (Sturm 1986, 30) in de alledaagse praktijk van moedertaalonderwijs vanuit een perspectief van eigenstandige probleemstellingen en met behulp van eigenstandig te ontwikkelen concepten: daarin zou een 'bevrijdende kracht' kunnen liggen voor vakdidactisch onderzoek van moedertaalonderwijs.

Die eigenstandige probleemstelling laat zich, zoals twee opeenvolgende themanummers van *English Education* (18 (1986), 1 en 2) op spannende wijze demonstreren, al tamelijk scherp formuleren aan de hand van de vraag: *What is the Nature of English Education?* (Henry 1986) Hoeveel verschillende en vaak nogal uiteenlopende 'definities' van moedertaalonderwijs de veertien discussianten ook de revue laten passeren, over één 'ding' zijn ze het wel min of meer eens: de unieke plaats die moedertaalonderwijs in de canon van schoolvakken inneemt. Niet allen binden die unieke positie aan Henry's 'observatie': "It is the only school discipline that aims to improve language by means of language. It has no "inherent subject matter (organized ideas)" but its study is, in short, "working with" the language through reading, writing, speaking, listening.", maar er blijven genoeg andere onderscheidende kenmerken over. (West 1986, 54) Uit de spanning tussen de eigenheid van het vak in vergelijking met andere vakken en de algemene kenmerken van onderwijzen en leren - zo ferm voor alle vakken benadrukt in onderwijskunde en (leer)psychologie en voor alle taalonderwijs door de toegepaste taalkunde - ontwikkelt zich een perspectief op onderzoek:

"In sum, English education is composed of an "English" never sure of the nature of its substance, and an "education" uncertain of the soundness of the kind of science it believes English teaching needs. Under these conditions the foremost role of research in English education is to help to explore this very paradox, and it is the role of English to point to science where to spade. But only a large philosophical theory - such as transactionalism, phenomenology, the drama of conflict in a Universe of Discourse - can put the two in tandem. To date, such a philosophy has never summonted up by a science of education alone or by English alone." (Henry 1986, 32)

Wellicht dat daar de komende tijd - ook in Spiegel - wat meer aandacht aan gegeven zou moeten worden: dat 'het moedertaalonderwijs' zelf, i.c. de beroepsgroep, aangeeft waar de wetenschap moet gaan graven. De daarvoor onontbeerlijke, wetenschappelijke discussie over de aard van het vak kan heel wat inspiratie putten uit buitenlandse literatuur. De hierboven gegeven summiere verwijzingen en citaten bedoelen dat enigszins te illustreren. De redactie is van plan buitenlandse collega's te vragen review-achtige bijdragen over de stand van zaken in hun land voor Spiegel te verzorgen. Die kunnen dan wellicht Vlaamse en Nederlandse, vergelijkende reacties oproepen.

Dat zulke bijdragen meer zullen bevatten dan empirisch gefundeerde argumentaties behoeft nauwelijks betoog. (Vergelijk Bonset 1989, 96)

In de bijdrage van Erik Blankesteijn, Maarten van Rooij en Jan Sturm komen vijf 'leden van de beroepsgroep' uitdrukkelijk aan het woord. Ze zijn uitvoerig geïnterviewd; niet direct over hun opvattingen over het schoolvak - maar tussen de regels kom je daarover heel wat te weten -, maar vooral over hun motieven om mee te werken aan de ontwikkeling van een 'computer-programma' waarmee leerlingen van de brugklas hun vaardigheid in het ontleden en woordbenoemen zelfstandig kunnen bijspijkeren. De auteurs gaan in hun artikel niet uitgebreid in op de directe resultaten van hun onderzoek; daarvoor verwijzen ze naar het reeds gepubliceerde onderzoeksverslag. Ze willen "vooral de manier waarop we dit onderzoek hebben uitgevoerd illustreren. (...) Dat leek ons noodzakelijk omdat er, voor zover wij weten, weinig concrete beschrijvingen van dit soort onderzoek voorhanden zijn; zeker niet als het gaat om leeronderzoek. Op grond van gelijksoortige overwegingen geven we een tamelijk gedetailleerde analyse en interpretatie van de uitspraken van één respondent, over het onderwerp 'computers in de lespraktijk'." De discussie over de 'waarde' van hun methodologie gaan de onderzoekers niet uit de weg. Met een beroep op Woods 1979, 268 geven ze aan dat het er in dit type onderzoek niet om gaat " 'waarheden' te ontdekken of te toetsen; doel is "greater understanding of the social action in the situation under study". Onze onderzoeksresultaten zijn dan ook niet in directe zin 'bruikbaar' voor anderen buiten de onderzochte situatie. Wel denken we, dat we naar aanleiding van deze studie een beeld hebben kunnen schetsen dat *herkenbaar* is voor derden, als hun denken, handelen en/of omgeving vergelijkbaar zijn met datgene wat we hebben weergegeven."

Ongetwijfeld is de vraag naar het gebruik van de computer in het (moedertaal)onderwijs een 'hot item'; dat geldt in nog sterker mate voor het onderwerp 'peilingsonderzoek/eindtermen'. Huub van den Bergh en Hans Kuhlmeier wijden daaraan hun heldere en vooral informatieve bijdrage. Aan de hand van de Proefpeiling Nederlands, gehouden in het derde leerjaar van het voortgezet onderwijs, gaan ze exemplarisch in op de inhoud en het niveau van (onderdelen van) het vak Nederlands.

Allereerst schetsen ze de achtergronden van het peilingsonderzoek. Aan de hand van concrete voorbeelden laten ze zien hoe de taalvaardigheid van de leerlingen gemeten is en geven ze overzichten van de leerlingsscores. Ook gegevens over 'onderwijsaanbod, attitudes en buitenschoolse gewoonten en gebruiken' ontbreken niet. Centraal in hun uiteenzetting staat het probleem van het formuleren van criteria waaraan leerlingen tenminste moeten voldoen; vooral hun exercitie rond de sollicitatiebrief maakt die problematiek uiterst helder. Discussiestof voor jaren, lijkt het wel.

De conclusies en aanbevelingen 'betreffende de verdere ontwikkeling en revisie van eindtermen en de constructie van centrale toetsen ter afsluiting van de basisvorming' die Van den Bergh en Kuhlmeier tenslotte formuleren zijn niet mals. Bijvoorbeeld: "Indien we de leerlingprestaties aan (onze) norm spiegelen, dan zijn de resultaten in onze ogen desastreus: grote groepen leerlingen blijken zelfs beneden relatief soepele normen te presteren. Het percentage leerlingen dat aan alle eisen van de basisvorming zal voldoen, lijkt gezien de prestaties in de Proefpeiling bijzonder laag. Hier hebben we ons immers beperkt tot één van de vele doelstellingen uit het

eindtermenontwerp Nederlands! We hadden onze voorbeelden makkelijk kunnen uitbreiden met andere taken die veel verwantschap tonen met de doelstellingen van de eindtermencommissie. Een analyse van deze prestaties laat echter hetzelfde beeld zien."

Of de eindtermencommissie Nederlands haar huiswerk over moet doen? De lezer oordele: "De conclusie lijkt gerechtvaardigd dat bij de opstelling van de eindtermen veel meer dan voorheen rekening gehouden moet worden met het feitelijke prestatieniveau. Een inschatting van dit niveau is ten enenmale onvoldoende."

"In de loop der jaren zijn nogal wat publicaties verschenen over leesfouten. Niet zelden worden daarin uitspraken gedaan of verwachtingen gewekt over de bruikbaarheid van foutenanalysesystemen als een middel om nader inzicht te verkrijgen over het verloop van leesprocessen in het kader van de diagnose van leesmoeilijkheden." In eigen, empirisch onderzoek (in het kader van het project Preventie van Leesmoeilijkheden (S.V.O.-project 492)) zijn Mommers en Aarntzen nagegaan hoe gerechtvaardigd die verwachtingen eigenlijk zijn. In deze aflevering van Spiegel rapporteren zij "de belangrijkste resultaten (...) van een longitudinaal onderzoek naar leesfouten, waarbij gebruik werd gemaakt van het systeem van Goodman en Burke."

Eerst komen een aantal theoretische vragen aan de orde, die worden beantwoord door analyses op *groepsniveau*. Vervolgens wordt nagegaan in hoeverre gevonden ontwikkelingstendenzen ook op *individueel niveau* duidelijk naar voren komen, omdat dit laatste relevant is voor diagnostische doeleinden.

Op basis van hun resultaten manen Mommers en Aarntzen "in elk geval tot voorzichtigheid bij het gebruik van het hier gehanteerde foutenanalysestelsel voor diagnostiserend onderwijzen." Maar merken ze ook op: "Daar staat tegenover dat leerkrachten die dit analyse-instrument hebben leren gebruiken, veel beter in staat zijn het lezen van hun leerlingen genuanceerder te observeren dan doorgaans gebeurt. Maar dat is in dit onderzoek niet onderzocht."

Onder de titel *Schrijfonderwijs en schrijfvaardigheid in kaart gebracht?* bespreekt Daniël Janssen, verbonden aan de RUU, uitvoerig het proefschrift waarop Kees de Gloppe, onderzoeker bij de SCO, vorig jaar promoveerde. Janssen laat er weinig onduidelijkheid over bestaan dat hij uitgesproken opvattingen heeft over, bijvoorbeeld, de waarde van typen onderzoek, over theoretiseren, interpreteren en rapporteren en over de tekstsoort dissertatie. Logischerwijs brengt hij deze opvattingen in het geding bij zijn bespreking en laat hij, gedocumenteerd, zien waar zijn opvattingen botsen met die in het besproken boek. Dat levert een prikkelend maar boeiend betoog op.

Het eindoordeel van de recensent is genuanceerd: "(...) *technisch* vind ik het werk hoogstaand. Met name de slimme beoordelingsprocedures en de geavanceerde statistische gegevensverwerking getuigen van degelijk onderzoek. (...) Maar daar waar niet gerekend maar geredeneerd moet worden, vind ik het onderzoek beduidend zwakker."

De prikkel werkt! Al in dit nummer treedt Kees de Gloppe in het strijdperk: *Onderzoek voor een aio verklaard*. Verschil in opvatting tussen onderzoekers leidt meestal tot een verschillende keuze uit de voorhanden alternatieven bij de uitwerking van een onderzoek. Bijvoorbeeld. In schrijfonderzoek -en misschien nog wel meer in schrijf-

onderwijs - staat de oriëntatie op produkt of proces al jarenlang ter discussie. Wie de discussies volgt, kan zich moeilijk aan de indruk onttrekken dat de keuzes die gemaakt worden, hoe goed ze ook rationeel onderbouwd kunnen worden, uiteindelijk gelegitimeerd worden vanuit opvattingen. Ook al kent ze een lange voorgeschiedenis, de vraag blijft boeien of je verschil van opvatting moet zien te overbruggen; en zo ja, hoe je dat dan moet doen. De Gloppeur kiest er hier voor een aantal van die keuzemomenten langs te lopen en ze (opnieuw) te verantwoorden.

Produkt, proces of attitude? Volgens Johan Eimers is er nog een derde mogelijkheid. In zijn bespreking van *Schrijfblok* wijst hij erop, dat in de - overigens naar zijn oordeel te weinig geëxpliciteerde - visie op schrijfvaardigheid die eraan ten grondslag ligt "kennelijk geen expliciete aandacht is voor de ontwikkeling van een positieve schrijffattitude. De ervaring in schrijfcursussen voor volwassenen heeft me geleerd dat het schrijfonderwijs op school juist op het punt van de attitudevorming dikwijls heeft gefaald." Eimers adviseert dan ook "aan het didactisch concept van Schrijfblok (toe te) voegen dat het schrijfonderwijs ook gericht moet zijn op een blijvende positieve instelling tegenover schrijven. Dat moet expliciet in de doelstellingen zijn opgenomen en heel wat oefensituaties zouden daarop gericht moeten zijn."

Armand van Assche ging naar een "selecte bijeenkomst te Antwerpen op 3 november 89. Enkele deskundigen van canon en literatuurgeschiedenis hebben (daar) hun visie verwoord voor een aantal didactici, vertegenwoordigers van Noord en Zuid en van diverse verenigingen. (Ze) zijn van mening dat het literatuuronderwijs weer 'body' moet krijgen en dat kan indien men vooral de "canon" opnieuw ter discussie stelt. Dat was de intentie." In de rubriek *Kritiek, Commentaar en Beschouwing* doet Van Assche verslag van wat hij daar zoal hoorde en plaatst hij daar kritische opmerkingen bij. Zo tekent hij bij het voorstel van een van de inleiders om de overheid een verplichte lijst te laten opstellen, aan: "Ik denk niet dat vele mensen uit het veld wensen dat de overheid een lijst van verplichte auteurs en meesterwerken zou opleggen voor het hele onderwijs. Zij zou het best alleen opleggen dat er ten minste een reeks belangrijke werken in de diverse leerjaren van bepaalde types onderwijs en gespreid over de leerjaren moet aan bod komen. Welke werken dat zijn, moet aan de deskundigheid van de samenstellers van leerboeken en aan de keuzevrijheid van de individuele leerkracht worden overgelaten, in samenspraak met zijn onmiddellijke overheden en centra van overleg en bijscholing. Het discussieforum over de samenstelling van een onderwijskanon moet open blijven voor het hele veld dat naar het onderwijs is gericht: universiteit, centra en nascholing, secundair onderwijs." Vanuit het perspectief van de onderwijspraktijk is Van Assches eindoordeel tamelijk vernietigend: "Vele leerkrachten, zeker uit Vlaanderen, zullen zich ook afgevraagd hebben waarom deze drukte om een canon die nooit, althans niet in zijn magere vorm, uit hun onderwijs is weggeweest? En als men (opnieuw) minder herkenkend maar "historisch-cultureel" en zelfs met een interartistiek, interdisciplinair en sociologisch-institutioneel perspectief wil werken, hoe voorkomt men dan dat de leerling opnieuw een passief vat wordt dat met kennis wordt volgegoten. Als men (opnieuw) grotere aandacht voor cultuuroverdracht opeist en terecht, moeten tegelijk methodes voor een succesrijke overdracht bij de huidige jongeren en hun mentaliteit worden uitgewerkt. En liefst zo concreet mogelijk, met zin voor een cumulatieve en graduele opbouw per

leerjaar en ook rekening houdend met die enkele uurtjes waarover de literatuurleraar beschikt."

Het lijkt erop dat Van Assche precies die kloof aanwijst, waarop Rope gedeeltelijk ook stuitte: de 'moederdiscipline' wil de onderwerpen uit de vakinhoud van het schoolvak vaststellen. Ze meent daar het 'recht' toe te hebben, omdat ze de erkende expertise bezit omtrent, in dit geval, de letterkunde. Die aanname berust op een tamelijk naïeve gedachte. In hetzelfde nummer van de *Revue Française de Pédagogie* waaraan Rope haar bijdrage leverde, publiceerden Berard Veck en collega's *Un concept pour l'analyse didactique des objets d'enseignement en Français*. (Veck/Fournier/Lancrey-Javal/Robert 1989) Hoe interessant die bijdrage ook is, de inhoud doet hier niet ter zake. Wel de openingsvraag: "A quoi l'enseignant de français fait-il référence quand il dit avoir "fait", en classe, le romantisme, la métaphore, ou une heure d'argumentation? Les objets d'enseignement évoqués couramment semblent relever d'une évidence, d'un naturel que permettent d'interroger rigoureusement les études en didactique." (ib., 47) Alleen wie 'gelooft' dat een moedertaaldocent met zulke woorden (alleen maar) verwijst naar de academische (moeder)discipline kan tot de slotsom komen, dat daar dan ook de vakinhoud bepaald moet worden.

Wie zich tenslotte realiseert dat er in Frankrijk kennelijk flink nagedacht wordt over moedertaalonderwijs, terwijl je daarvan in de Nederlandse vakdidactische literatuur nauwelijks iets terugvindt, die is het wellicht eens met de stelling dat in de exploratie van dat gedachtengoed een uitdaging ligt voor toekomstige Vlaamse auteurs. Of is het een vooroordeel te denken dat Vlamingen beter zijn in Frans dan Nederlanders?

Warnsveld, december 1989

Bibliografie

- Bonset, H., De kern van het vak. *Spiegel* 7 (1989), nr. 2, 93-97.
- Gagné, G., L. Sprenger-Charolles, R. Lazure, F. Rope, *Inventaire analytique des recherches en didactique du français langue maternelle dans les pays francophones de 1970 à 1984*. Paris, 1989.
- Henry, G.H., What Is the Nature of English Education. *English Education* 18 (1986), nr. 1, 4-41.
- Rope, F., Aspects socio-institutionnels d'une discipline en émergence: La didactique du français langue maternelle. *Revue Française de Pédagogie* 1989, nr. 89, 35-45.
- Sturm, J., Steven als professionele hogepriester der Nederlandse moedertaaldidactiek: een reactie in illuminatieve citaten en stellingen. *Spiegel* 4 (1986), extra nummer, 25-30.
- Veck, B., J-M. Fournier, R. Lancrey-Javal, M. Robert, Un concept pour l'analyse didactique des objets d'enseignement en français: La transposition. *Revue Française de Pédagogie* 1989, nr. 89, 47-54.
- West, W.W., A Response to George H. Henry. *English Education* 18 (1986), nr. 1, 52-57.
- Woods, P., *The Divided School*. London etc.: Routledge & Kegan Paul, 1979.